

Verlag signalen gemeenten over PS/WS-verkiezingen 2023

Opgesteld door ministerie van BZK – 16 mei 2023

Tijdens en na de verkiezingen voor de provinciale staten en waterschappen op 15 maart 2023 zijn er bij het ministerie van BZK veel signalen binnengekomen vanuit gemeenten over de uitvoerbaarheid van de verkiezingen en het proces van de uitslagvaststelling. Om meer inzicht te krijgen in die signalen en de achterliggende oorzaken, heeft BZK, in samenwerking met de Kiesraad en de NVVB (Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken), zes fysieke evaluatiebijeenkomsten gehouden met projectleiders verkiezingen. Tijdens deze bijeenkomsten zijn de ervaringen van gemeenten opgehaald en is gesproken over knelpunten en mogelijke oplossingen. Ook per mail hebben veel gemeenten signalen gedeeld.

De evaluatiebijeenkomsten zijn gehouden in de gemeenten Dijk en Waard (6 april), Breda (11 april), Utrecht (12 april), Roermond (13 april), Assen (17 april) en Apeldoorn (25 april). Het aantal deelnemers varieerde van circa 30 tot 50, waarbij er over het algemeen één deelnemer was per gemeente. In totaal hebben ruim 200 verschillende gemeenten deelgenomen aan een van de bijeenkomsten.

Tijdens de bijeenkomsten is het gesprek gevoerd aan de hand van vier thema's:

- 1) De dag van stemming en de telling op woensdagavond
- 2) De zitting van het GSB
- 3) Het proces ná de GSB-zitting
- 4) Overig/voorbereidingen/tips

Uiteraard zijn er binnen deze thema's ook weer deelthema's aan te wijzen.

Voor de structuur van dit verslag is gekozen om de vier thema's aan te houden. Per thema zullen de meest genoemde signalen uit de bijeenkomsten en berichten aan BZK worden benoemd. De inbreng wordt niet uitgesplitst naar bijeenkomst of gemeente, maar gepresenteerd als één geheel.

Algemeen beeld

Het algemene beeld uit de bijeenkomsten en berichten is dat de verkiezingen als zwaar werden ervaren door de ambtelijke organisatie en de stembureauleden/tellers bij veel gemeenten. Veel gemeenten hebben tijdens de evaluatiebijeenkomsten gemeld dat de organisatie voor hen niet langer uitvoerbaar is en er veranderingen in het verkiezingsproces noodzakelijk zijn om de uitvoerbaarheid te waarborgen. De combinatie van de telling, die tot diep in de nacht duurde, en de uitvoering van de (nieuwe) gemeentelijk stembureautaken heeft geleid tot extra belasting en oververmoeidheid bij de gemeentelijke organisatie en de tellers. De uitvoeringsproblematiek werd echter op onderdelen door gemeenten verschillend gewogen. Er waren ook enkele gemeenten die gemeld hebben dat, ondanks de zwaarte van de verkiezing, het verkiezingsproces is goed verlopen.

1. De dag van stemming en de telling op woensdagavond

Dubbele verkiezing

- De dubbele verkiezingen (provinciale staten én waterschappen) worden door heel veel gemeenten genoemd als knelpunt. Het organiseren van beide verkiezingen tegelijkertijd, inclusief de telling en uitslagvaststelling zorgt voor een grote belasting van de gemeentelijke organisatie en stembureauleden. Zeker omdat veel gemeenten ook nog meer dan één waterschap hebben.
- Sommige projectleiders verkiezingen benoemen dat het voor veel stembureauleden ook lastiger en onduidelijker wordt met meerdere gelijktijdige verkiezingen, zowel tijdens het tellen van de stemmen als tijdens de dag van stemming.
- Er zijn gemeenten die pleiten voor het loskoppelen van de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen of dat de waterschappen weer hun eigen verkiezingen organiseren. Meer ondersteuning vanuit de waterschappen zou volgens sommige gemeenten ook kunnen helpen.
- Dat er bij deze dubbele verkiezingen ook nieuwe regels werden geïntroduceerd, voortvloeiend uit de Wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen, wordt door sommige gemeenten als ongelukkig gekwalificeerd.
- Enkele gemeenten geven aan dat het tellen bij dubbele verkiezingen werkbaarder wordt wanneer na het sluiten van de stemming, tegelijkertijd wordt gestart met het tellen van de stemmen voor beide verkiezingen, in plaats van na elkaar. Hiervoor is wel meer ruimte nodig in het stemlokaal en zijn ook extra tellers nodig. Andere gemeenten geven aan dat dit voor hen niet haalbaar is.

Vergelijking met vier jaar geleden

- Op veel plekken duurde het tellen van de stemmen lang en werd het als zwaar(der) ervaren. Zoals hierboven beschreven werd de dubbele verkiezing daarvoor als verklaring aangedragen, ondanks dat deze ook vier jaar geleden gelijktijdig plaatsvonden.
- Gemeenten noemen ook een aantal verschillen met vier jaar geleden, waardoor in veel gemeenten de verkiezingen dit keer als (nog) zwaarder werden ervaren en het tellen langer duurde. Hierbij is sprake van een combinatie van factoren, er is niet één verklaring:
  - o Grote stembiljetten (door grote aantal deelnemende partijen en kandidaten). Het stemmen met een groot stembiljet duurt langer. Meer partijen op het stembiljet zorgt daarnaast ook voor langer telwerk.
  - o In sommige gemeenten waren minder stembureaus en moesten de uitgebrachte stemmen daardoor met minder telteams geteld worden (maar: extra stembureaus is ook niet altijd een directe oplossing. Kiezers gaan vaak naar een vaste plek waardoor op die locaties alsnog een hoog aantal stemmen geteld moet worden).
  - o De hoge(re) opkomst zorgt voor meer stemmen om te tellen.
  - o Stembureauleden waren vermoeid. Een hoge opkomst zorgde ook voor een drukke dag op het stembureau, met in sommige gevallen bijvoorbeeld weinig of geen pauzes. Veel stembureauleden hebben ook een hogere leeftijd.
  - o Sommige gemeenten geven aan dat de opkomst is onderschat, waardoor misschien te weinig stembureaus, stembureauleden en tellers zijn ingezet.
  - o Sommige stembureaus waren extra druk, omdat mensen altijd naar dezelfde stembureaus gaan.
  - o De drukke dag, en de storing in de stembureau-app in een aantal gemeenten, zorgde op veel plekken voor rijen, die er nog na 21.00 uur stonden. Dat zorgde er weer voor dat het tellen later kon beginnen.
  - o Een aantal gemeenten geeft aan dat de impact van de Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen (NPVV) op voorzitters en stembureauleden groot is. Door de regels over vervoer en opslag komen er meer taken bij de stembureaus te liggen.
  - o Sommige gemeenten hebben stembureauleden en tellers geïnstrueerd dat ze extra goed op onverklaarde telverschillen moeten letten in verband met de nieuwe regels voor het hertellen van onverklaarde telverschillen. Hierdoor kan het tellen op de avond van de stemming langer hebben geduurd. Sommige stembureaus hebben de stemmen hierdoor meerdere keren herteld.
  - o Ook waren er juist stembureaus die na een lange dag niet goed meer in staat waren het proces-verbaal correct in te vullen. Het lijkt er volgens sommige gemeenten op dat stembureauleden zich sneller melden met problemen dan voorheen.
  - o Ook is nog genoemd dat veel kiezers uitleg nodig hadden, bijvoorbeeld kiezers die voor het eerst stemden of kiezers die wel voor de waterschappen, maar niet voor de provinciale staten mochten stemmen. Hierdoor duurde het stemproces langer.
- Naast deze kritische opmerkingen zijn er ook gemeenten die aangeven dat er geen of weinig verschil is geweest met vier jaar geleden. De dubbele verkiezing van provinciale staten en waterschappen is altijd zwaar.

Stembiljetten

- De overtuiging dat de stembiljetten te groot zijn wordt erg breed gedeeld. De biljetten zijn moeilijk uit te vouwen, waardoor het langer duurt om ze te tellen.
- Als er veel op partijen aan de rechterkant van het stembiljet wordt gestemd, duurt het ook langer om de uitgebrachte stem te vinden.
- Grote stembiljetten kosten ook de kiezer meer tijd, waardoor bijvoorbeeld de wachttijd op het stembureau gedurende de dag langer kan worden.
- Veel projectleiders verkiezingen vinden dat er te veel kandidaten en lijsten op het stembiljet staan. Sommigen pleiten daarom voor vermindering van het aantal lijsten en kandidaten, bijvoorbeeld via een kiesdrempel.
- Ook roepen veel gemeenten op om het proces van het experimenteren met een nieuw stembiljet te versnellen.

Geen telling meer 's avonds en geen voorlopige uitslag

- Het merendeel van de gemeenten geeft tijdens de evaluatiebijeenkomsten aan dat het voor hen een oplossing is om niet meer 's avonds een voorlopige uitslag te willen presenteren en de

stembussen om 21.00 uur af te sluiten en de volgende dag pas te starten met tellen. Dit heeft de NVVB in haar advies ook voorgesteld.

- De voorlopige uitslag voelt voor veel gemeenten nutteloos. Er zijn vaak al exitpolls en de voorlopige uitslag komt laat in de nacht als de meeste mensen al slapen. Dit geeft een gevoel van een onnodige uitputtingsslag op de woensdagavond voor gemeenten. Als het wordt aangepast kan er de volgende dag een fittere organisatie staan.
- Het presenteren van een voorlopige uitslag op de verkiezingsavond is geen wettelijk vereiste, maar komt vaak voort uit een wens vanuit burgemeesters, politiek en/of media. Wel kent de Kieswet de verplichting om de stemmen in ieder geval op lijstniveau te tellen.
- Ondanks dat veel gemeenten het signaal van de NVVB ondersteunen, blijft de wens voor maatwerk bestaan. Zo zijn er ook veel geluiden vanuit gemeenten dat het bij een enkele verkiezing wel mogelijk is om op woensdagavond te tellen en dat sommige gemeenten daar dan wel de voorkeur aan geven. Vooral de dubbele verkiezing lijkt dus het probleem. Enkele gemeenten geven aan ook bij een dubbele verkiezing liever op de avond zelf te tellen (waarbij het van belang is veel tellers en grote locaties in te zetten).
- Sommige gemeenten pleiten voor aangepaste openingstijden van de stembureaus, zodat er eerder kan worden begonnen met de telling. Hierbij wordt vaak verwezen naar de openingstijden van voor de invoering van de stemcomputers: de stemlokalen sloten toen om 19.00 uur. Een tussenweg, 20.00 uur, wordt ook genoemd.

Stembureauleden/tellers

- Veel gemeenten geven aan dat het voor hen lastig is om genoeg stembureauleden en tellers te vinden. Vooral goede voorzitters zijn lastig om te vinden.
- Daarnaast vinden veel gemeenten dat het proces voor stembureauleden steeds complexer wordt en dat ze steeds meer taken krijgen.
- Veel gemeenten overwegen meer ambtelijke bezetting op stembureaus.
- Een nationale wervingscampagne zou sommige gemeenten kunnen helpen, dat heeft in 2021 goed gewerkt voor de meeste gemeenten, zo wordt aangegeven.
- Sommige gemeenten suggereren dat hulp vanuit de provincies en waterschappen zou kunnen helpen, in het geval van provinciale- en waterschapsverkiezingen.
- Suggestie van meerdere gemeenten om de vergoeding voor stembureauleden landelijk gelijk te trekken, zodat er geen concurrentie tussen gemeenten kan ontstaan. Tegelijkertijd zijn er ook gemeenten die juist de vrijheid voor gemeenten en maatwerk van belang vinden.
- De vergoeding voor stembureauleden is belastbaar inkomen. Veel gemeenten zouden dit graag anders zien.
- Er zijn gemeenten die vinden dat tellers extra geld zouden moeten krijgen in verband met de tellingen die langer duurden dan verwacht. Hier zou dan ook een vergoeding van het Rijk tegenover moeten staan.
- Het gevoel dat het na de afgelopen zware verkiezingen mogelijk lastiger gaat worden om vrijwilligers te vinden, leeft breed onder de gemeenten.
- Een tip die door bepaalde gemeenten wordt aangedragen is te werken met 'shifts' van stembureauleden. Andere gemeenten geven echter aan dat het voor hen niet haalbaar is hiervoor genoeg stembureauleden te vinden en ook gemeenten die reeds met shifts werken hebben vergelijkbare problemen ondervonden.

Vervoer en opslag

- De nieuwe regels over vervoer en opslag, met name over gescheiden vervoer met twee personen van processen-verbaal en stembescheiden en het afsluiten en verzegelen van transportboxen, voelt voor veel gemeenten als onnodig en onuitvoerbaar. De regels gaan volgens hen te ver en kosten veel extra (papier)werk.
- Er is bij gemeenten weinig begrip voor de eis dat met in totaal vier mensen de processen-verbaal en stembescheiden in moeten worden geleverd. Voor de stembureauleden is dit onhandig en veel extra werk aan het eind van een lange dag/nacht. Ook voelt het voor de gemeenten als dubbelop en voor de Bühne. Met name landelijke gemeenten met grote afstanden geven aan dat het een te grote belasting is.
- Veel gemeenten geven aan dat er nooit iets is misgegaan en voelen dit als wantrouwen richting hen en de stembureauleden. Andere gemeenten hebben begrip voor de argumentatie achter de regels.
- Sommige gemeenten tippen het inzetten van de buitendienst, maar dat betekent wel dat die ook de hele nacht bezig is.
- De verplichte slotjes voelen voor veel gemeenten als onnodig.
- Alle regels bij elkaar zorgen voor flinke kosten.

- Bij sommige gemeenten waren er problemen met de transportboxen: meer biljetten dan verwacht zorgden dat het er niet in paste. Dit bleek lastig in te schatten.
- Het overdrachtsdocument N5 voelt voor veel gemeenten nutteloos.

Schorsing

- In sommige gemeenten is vanwege oververmoeide stembureauleden besloten, op basis van de instructie van BZK en de Kiesraad, in de nacht van woensdag op donderdag te schorsen voordat in alle stembureaus een telling op lijstniveau kon worden afgerond. Waarna de telling op donderdag is voortgezet. De intentie van de instructie was om gemeenten te helpen om verantwoord de telling te kunnen schorsen, omdat schorsen wettelijk niet kan. Het was een noodmaatregel.
- Veel gemeenten geven aan dat de regels vooraf duidelijk hadden moeten zijn. De communicatie over de instructie t.a.v. de schorsing die 's nachts werd afgegeven, was voor velen te laat.
- Een deel van de gemeenten is uiteindelijk overgegaan tot schorsing, meestal ging het dan om een paar stembureaus en was het tussen 2.30 en 4.00 uur 's nachts.
- De belangrijkste redenen voor schorsing waren uitputting bij de stembureauleden, het daardoor niet meer af kunnen maken van de telling en tellers die weglieden.
- Een deel van de aanwezige gemeenten meldt dat nu bekend is dat schorsen als mogelijkheid wordt gezien dat zij dit eerder op de avond willen toepassen.

2. GSB-zitting

De verschillende controles in de nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen worden door veel gemeenten als een uiting van wantrouwen naar het functioneren van hun medewerkers en stembureauleden ervaren. Ook vragen zij aandacht voor de stapeling en de uitvoerbaarheid van controles ("controle op controle op controle"). Wel zijn er veel gemeenten die voor het eerst centraal telden en bij wie dit op zichzelf goed is bevallen.

Onverklaarde verschillen

- Veel gemeenten hebben tijdens de GSB-zitting gedeeltelijke hertellingen verricht in verband met onverklaarbare verschillen. Meestal ging dit om een klein aantal stembureaus, maar soms ook om bijv. tussen de 30 en 50 procent van de stembureaus.
- Meestal ging dit om kleine verschillen van 1 of een paar stemmen, slechts af en toe om grote verschillen. Hiervan kon slechts een deel van de onverklaarde telverschillen worden opgelost.
- Volgens gemeenten kwam ook regelmatig voor dat er juist andere verschillen naar boven kwamen.
- Veel (tel)fouten die bij de hertellingen werden gecorrigeerd lijken door vermoeidheid te komen.
- Bij veel gemeenten is er onvrede over de hertellingen naar aanleiding van onverklaarde verschillen, met name om de volgende redenen:
  - o Het is meestal niet van invloed op de uitslag van de verkiezing.
  - o Het voelt voor veel gemeenten onnodig, omdat er al (meermaals) naar is gekeken.
  - o Vaak wordt de verklaring niet gevonden.
  - o De telling is mensenwerk, dus er zijn altijd fouten.
- Het gevoel bij sommige gemeenten is dat er nu mogelijk een prikkel is om telverschillen verklaarbaar 'te maken', door een verklaring te verzinnen. Waardoor de transparantie afneemt.
- De dubbele verkiezing vergroot de kans op onverklaarbaar verschillen.
- Sommige gemeenten spreken de wens uit dat een verschil in telling tussen stempassen en stembiljetten wordt geaccepteerd. Met daarbij de voorwaarde dat bij de telling al genoeg controlestappen zijn ingebouwd.
- Ook geven gemeenten aan dat het onduidelijk is hoe in het proces-verbaal moet worden weergegeven dat er een hertelling heeft plaatsgevonden maar dat er niets is gevonden.

Openbare zitting GSB

- De zitting van het GSB dient openbaar te zijn. Bij veel gemeenten zijn er echter geen of weinig mensen komen kijken bij de zitting.
- Daarom voelt dit voor veel gemeenten als onnodig en is er weinig begrip voor de eis dat dit moet ("het is een poppenkast").
- Bij sommige gemeenten zorgden de mensen die kwamen kijken juist voor verstoring.
- Gemeenten geven aan dat het openbaar maken van de zitting op zichzelf niet bijzonder veel werk is, maar dat dit in combinatie met alle andere regels en verplichtingen wel optelt tot flinke uitvoeringslast. Zoals dat ook de invoer van stemtotalen in OSV onderdeel is van de

openbare zitting. Vooral het verplaatsen van apparatuur was veel werk, eerder vond de invoer in de ondersteuningssoftware verkiezingen (OSV2020) op kantoor plaats. Ook werd de praktische inrichting van looppaden, beveiliging etc. bemoeilijkt.

- Sommige gemeenten benoemen dat de invoer in OSV minder geconcentreerd kan bij een openbare zitting, waardoor er meer risico is op fouten.

Corrigendum

- Als het gemeentelijk stembureau (GSB) na een terugverwijzing door het centraal stembureau (CSB) aanpassingen doet, moet een corrigendum worden ingevuld. Dit was voor meerdere gemeenten een lastig en onduidelijk proces. De leidraad voor publicatie was niet voor iedereen duidelijk.
- Sommige gemeenten geven aan dat dit ook bij burgers die de uitslagen willen inzien voor verwarring kan zorgen.
- Meerdere projectleiders pleiten voor het integreren van het corrigendum in het proces-verbaal, in plaats van een (ingewikkeld) extra proces. Ook het digitaliseren wordt meermaals genoemd.

Controleprotocollen

- De GSB-zitting voelt voor veel gemeenten als controle op controle. Er zijn veel verschillende controles, alles bij elkaar opgeteld wordt dat als zwaar ervaren. Ook voelt het als wantrouwen naar de gemeenten, zeker omdat er vaak niets uit komt.
- Vooral brede onvrede bij gemeenten over het controleprotocol op de werking van de ondersteuningssoftware verkiezingen (OSV2020). Voor veel gemeenten voelt dit als onnodig en extra werk, gezien het in feite de bedoeling is dat er nooit iets uit komt. En ook omdat het per verkiezing (dus voor provinciale staten en elk waterschap) diende te worden gevolgd, ook al werden daar dezelfde computers gebruikt.

OSV

- Zeer breed gedeelde boodschap dat OSV te laat werd uitgeleverd. Hierdoor was er weinig tijd voor de gemeenten, ook om het te testen. Gemeenten hebben daar eigenlijk een paar weken voor nodig. Communicatie vanuit de Kiesraad hierover had beter gekund, aldus een aantal gemeenten.
- Ook de uitlevering op CD-rom per post krijgt veel kritiek vanuit gemeenten.
- Over de helpdesk voor OSV werden gemengde signalen afgegeven. Sommige gemeenten zijn goed geholpen, anderen minder. Verzoek van veel gemeenten om dit niet per gemeente te laten regelen, maar centraal door de Kiesraad.
- Ook de handleiding en video-instructies bevallen veel gemeenten niet goed, deze kunnen toegankelijker, duidelijker en korter.
- Sommige gemeenten geven aan dat OSV meer op het papieren proces moet lijken.
- Een aantal gemeenten benoemen een fout in OSV waardoor het proces-verbaal niet goed weergaf dat er was herteld. Ook werd er te laat gevraagd om uitgevoerde hertellingen in te voeren.
- Tevens had de dienstverlening rond de publieke sleutel voor de digitale overdracht van de uitslagen naar het HSB of CSB beter gekund volgens veel gemeenten.

3. Proces ná de GSB-zitting

- Over het algemeen vinden veel gemeenten het tijdpad voor de uitslagvaststelling te krap.
- Een deel van de gemeenten geeft aan een terugverwijzing te hebben gehad van het centraal stembureau.
- Het controleprotocol voor blanco stemmen was te streng bij de waterschapsverkiezing, waar gemiddeld meer blanco wordt gestemd. Dit leverde onnodige terugverwijzingen op.
- Veel gemeenten vinden 48 uur te kort om onderzoek te doen voor een nieuwe zitting van het GSB. De tijd voor het CSB wordt daardoor ook weer kort.
- Ook wordt genoemd dat het niet handig is dat de CSB's van de provincies en waterschappen op andere tijden zitting hebben. Gemeenten hebben daardoor mogelijk ook met meerdere aanlevertermijnen te maken. Daarnaast wordt aangegeven dat niet alle CSB's zaken op dezelfde manier beoordelen (bij de verschillende verkiezingen).
- Voor sommige gemeenten voelt de openbare nieuwe zitting van het GSB bij een terugverwijzing van het CSB als onnodig. Vooral omdat het soms kleine aanpassingen betreft.
- Sommige hoofdstembureaus geven aan dat hun rol overbodig voelt. En daarnaast dat er te weinig tijd voor is, waardoor er teveel druk op het proces staat.
- De verplichting om steeds fysiek stukken naar het CSB te brengen is voor veel GSB's lastig en onpraktisch.

- Het publiceren van alle processen-verbaal en bijbehorende stukken is voor gemeenten heel veel werk.

Meldingen kiezers

- Sommige gemeenten hebben een gedeeltelijke hertelling moeten uitvoeren naar aanleiding van meldingen van kiezers. In de meeste gevallen kon het worden opgelost en bleek de melding dus terecht.
- Van tevoren was er bij gemeenten angst voor misbruik van de meldingsoptie. Daar zijn uiteindelijk niet of nauwelijks berichten over gekomen. Toch blijven gemeenten dit als een reëel risico zien.
- Een aantal gemeenten oppert dat het beter zou zijn als kiezers melding kunnen maken bij het GSB in plaats van bij het CSB. Nu moeten GSB's lang wachten voor ze weten of er nog herteld moet worden.

4. Overig/voorbereidingen

Uitvoerbaarheid

- Veel gemeenten geven aan dat het verkiezingsproces niet goed uitvoerbaar meer is. Het legt teveel druk op de ambtelijke organisatie en vrijwilligers. Veel projectleiders verkiezingen willen een stevig signaal afgeven dat het op deze manier mis zou kunnen gaan. Vooral de dubbele verkiezing maken het voor hen onwerkbaar.
- Ook de complexiteit van het proces wordt veel genoemd: er komt steeds meer bij in het verkiezingsproces. "Houd het simpel en wees zuinig op je vrijwilligers."
- Een ander knelpunt zit in de korte tijd die er is voor de uitslagvaststelling. Dit zorgt voor druk op het proces, veel gemeenten zouden graag meer tijd willen. Het tijdpad van tellen, zitting van het gemeentelijk stembureau, zitting van het hoofdstembureau en/of het centraal stembureau is kort.
- Sommige gemeenten willen een heel nieuw proces, ze hebben het idee dat er steeds voort wordt gebouwd op een oud proces. Dat nieuwe zaken worden toegepast op een oud systeem voor verkiezingen. Om aan transparantie en helderheid te werken moet aan de voorkant iets veranderen, geven deze gemeenten aan.

Wantrouwen

- Het gevoel leeft bij veel gemeenten dat er wantrouwen is richting ambtenaren en vrijwilligers. Dit komt met name door alle controles die gemeenten en/of stembureauleden moeten uitvoeren.
- Ook is het beeld bij gemeenten dat er uit wantrouwen geen enkel risico wordt geaccepteerd.. Gemeenten hebben het idee dat er geen aanleiding is geweest voor de extra regels.
- Sommige gemeenten hebben het gevoel dat het doel van transparantie van de nieuwe regels eerder averechts heeft gewerkt, omdat het ingewikkeld was en er daardoor eerder fouten zijn gemaakt.

NPVV

- Sommige gemeenten geven in relatie tot de wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen aan dat wetwijzigingen niet te kort op verkiezingen zouden moeten worden doorgevoerd. Zij hebben het gevoel dat dit vaak te kort is. De afspraak dat wijzigingen uiterlijk zes maanden voor de verkiezingen bekend zijn, is eigenlijk niet goed werkbaar, vinden sommige gemeenten. Dit zou nog eerder moeten zijn.
- Verder komen er vanuit gemeenten signalen dat de uitvoering niet goed is meegenomen in de voorbereiding van nieuwe regels en controles, maar ook dat signalen die vooraf wel zijn afgegeven niet voldoende zijn meegenomen.
- Sommige gemeenten pleiten voor een uitvoeringstoets en meer ruimte voor voorbespreking en testen.
- In de beleving van veel gemeenten zijn de nieuwe regels er vooral voor de Bühne en hebben ze verder weinig nut. De regels zijn daarin wat hen betreft doorgesloten en zitten de uitvoering in de weg, waarbij de kosten ook steeds verder oplopen.

Vervroegd stemmen

- In de Tweede Kamer ligt het initiatiefwetsvoorstel vervroegd stemmen. De meeste projectleiders verkiezingen zijn geen voorstander van vervroegd stemmen en geven aan dat meerdere dagen stemmen de uitvoering nog meer/te veel onder druk zou zetten. Ze vragen nadrukkelijk aandacht voor het feit dat de grenzen van de uitvoerbaarheid bereikt zijn.

- Door sommige gemeenten wordt aangegeven dat áls vervroegd stemmen wordt ingevoerd, het dan met aangepaste openingstijden en slechts één dag zou moeten, wat hen betreft.

Elektronisch stemmen/tellen of digitaal

- De invoering van controles wordt door gemeenten gezien als een reactie op mogelijke menselijke fouten, die niet gemaakt zouden worden als het stemproces wordt gedigitaliseerd. De aanname is hierbij dat een gedigitaliseerd proces minder uitvoeringslasten heeft en er minder controles nodig zijn.
- Veel gemeenten zien de oplossing van problemen met de uitvoerbaarheid in een aantal richtingen:
  - o Elektronisch stemmen in een stemlokaal.
  - o Al dan niet in combinatie met elektronisch tellen.
  - o Internetstemmen.
- Het Belgische (Vlaamse) model (combinatie van een stemprinter en elektronisch stemmenteller) wordt hierbij vaak genoemd, hiernaar heeft ook de NVVB verwezen in haar advies.
- Een ander argument voor elektronisch stemmen is volgens sommige gemeenten de veelheid papier die nu gebruikt wordt en de hoeveelheid tellers die nodig zijn voor het tellen van de stembiljetten.

Informatievoorziening

- Veel gemeenten geven aan dat een aantal instructies en handreikingen eerder verspreid hadden moeten worden. Er waren op onderdelen nog wijzigingen in modellen en instructies vlak voor de verkiezing. Sommige instructies zouden wat hen betreft ook simpeler en/of beknopter kunnen.
- Sommige gemeenten vinden de nieuwsbrieven, verzonden door BZK, teveel en te lang. Er zijn ook positieve geluiden over de nieuwsbrieven, webinars en overige informatievoorziening.
- Enkele gemeenten noemen dat de informatievoorziening nog meer gezamenlijk kan (vanuit BZK, Kiesraad, VNG, NVVB).
- Sommige gemeenten vonden het informatiepunt van de Kiesraad niet altijd even goed op de hoogte/kundig. Ook wordt door sommige gemeenten coulantie gemist bij vragen aan Kiesraad en BZK en zaten de antwoorden die werden gegeven niet altijd op dezelfde lijn.

Budget

- Een aantal gemeenten geeft aan dat de vergoeding vanuit het Rijk voor de organisatie van verkiezingen niet voldoende is, vooral als personele kosten van de gemeentelijke organisatie voor het verkiezingsproces worden meegenomen. De vergoeding die via het Gemeentefonds extra wordt uitgekeerd in verband met de NPVV is volgens sommige gemeenten niet toereikend voor de stijging van de kosten. Ook zijn bepaalde eenmalige aanschafkosten voor sommige gemeenten niet goed gedekt door het vaste jaarlijkse bedrag.
- Andere gemeenten geven aan dat de oplossing van problemen in de uitvoering niet in meer geld zit.
- Vanuit verschillende gemeenten wordt de oproep gedaan om te onderzoeken hoe toereikend de financiële vergoeding voor gemeenten is bij de organisatie van verkiezingen.
- Sommige gemeenten opperen op het gebied van de toegankelijkheid van verkiezingen dat stemmallen en soundboxen voor in het stemlokaal vergoed worden door de Rijksoverheid.